

Veldverkenning 'Biodiversiteit en vermarkting'

Impressies uit het veld

Paul Verhagen

Expertisecentrum LNV/Ede, april 2001

© 2001 Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Expertisecentrum LNV, Postbus 482, 6710 BL EDE.

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij stelt zich niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij het gebruik van gegevens uit deze publicatie.

Oplage 50 exemplaren

Samenstelling Paul Verhagen

Druk Ministerie van LNV, IFA/Bedrijfsuitgeverij

Voorwoord

Geeft biodiversiteit meerwaarde bij de afzet van landbouwproducten? Wat kunnen beleidsmedewerkers biodiversiteit en diergezondheid en -welzijn voor elkaar betekenen? Kunnen biotechnologie en biodiversiteit elkaar positief beïnvloeden? Rondom dit soort vragen organiseert het Expertisecentrum LNV in samenwerking met LNV beleidsdirecties in het najaar 2000 de veldverkenningen: 'biodiversiteit en biotechnologie', 'biodiversiteit en diergezondheid en -welzijn' en 'biodiversiteit en bemesting'. Want biodiversiteit gaat over levende samenhang en snakt naar integraal beleid.

Zo'n veldverkenning is een werkbezoek op innovatieve locaties waarbij een inhoudelijke verkenning en een debat de beleidsvragen moeten verhelderen. Deelnemers zijn beleidsmedewerkers van overheden en maatschappelijke organisaties en mensen uit de praktijk.

In deze publicatie treft u de ervaringen aan van de eerste veldverkenning, die op 5 september 2000 in Helvoirt plaatsvond over het thema 'Biodiversiteit en vermarkting'. Wij hopen en verwachten dat deze veldverkenningen zullen bijdragen aan de verdere agendavorming van het beleidsonderwerp biodiversiteit.

Ir. H.A. Gonggrijp
Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	Biodiversiteit en landbouw Inleiding P. van Ham (EC LNV)	8
3	Perspectieven van markt- en ketenontwikkeling in de Meierij Inleiding M. Borgstein (LEI)	10
4	Het Duinboerengebied als voorbeeldgebied voor biodiversiteit!? Inleiding E. Anssems (Stichting Duinboeren)	13
5	Mogelijkheden van concepten van duurzame innovatie door nieuwe product/markt-combinaties, ook op het gebied van biodiversiteit, in de Meierij Inleiding J. Martens (Innovatieplatform Duurzame Meierij)	14
6	Bedrijfsbezoek aan twee melkveehouderijbedrijven Rondleiding J. van Balkom en J. van Esch (agrarische ondernemers)	15
7	Discussie, ervaringen en conclusie	16
8	Literatuur	18
Bijlage 1	Deelnemerslijst Veldverkenning Biodiversiteit en Vermarketing	19
Bijlage 2	Wet- en regelgeving op een bedrijf in Duinboerengebied	20

1 Inleiding

In deze publicatie worden de mogelijkheden verkend van de vermarkting van producten met biodiversiteit als meerwaarde.

Aanleiding

De introductie van het begrip Biodiversiteit markeerde wereldwijd de maatschappelijke betrokkenheid met en verantwoordelijkheid voor het behoud van de levende natuur in al zijn verscheidenheid. Het biedt de mogelijkheid om op een andere manier naar ons doen en laten te kijken. Het is een spannend perspectief, want het dwingt ons na te denken over de grote samenhang tussen soorten en ecosystemen, hun belang voor de mens en de invloed van de mens op de natuur.

In het Biodiversiteitsverdrag (Rio de Janeiro, 1992) is deze uitdaging op treffende wijze verwoord en uitgewerkt in een groot aantal verplichtingen voor de lidstaten. De afstand tussen uitdaging en uitwerking is echter groot. Daarom zoeken we in het programma Biodiversiteit naar manieren, onderwerpen, instrumenten en werkwijzen om de uitdaging uit het Verdrag om te zetten in dagelijkse praktijk. Zo ook een serie veldverkenningen.

Zo'n veldverkenning richt zich op de samenhang tussen verwante beleidsvelden; wat deze samenhang kan opleveren voor het realiseren van de doelstellingen van het Biodiversiteitsverdrag, voor de Nationale Rapportage aan de zesde Conferentie van de Partijen (COP-6; die in 2002 in Nederland zal plaatsvinden) en voor de actieve beleidsimplementatie van de Kabinetsnota's 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' en 'Voedsel en groen'.

Doelstelling van de veldverkenning

- Het organiseren van samenhang tussen zowel beleidsthema's als actoren door het verkennen van de mogelijkheden voor nieuwe product/marktcombinaties in de Meierij. Daarbij kan het beleidsthema biodiversiteit in de landbouw een plaats kan krijgen in het regionale innovatieproces en kan invulling geven aan de regionale identiteit.
- Het organiseren van een startbijeenkomst, waarin beleidsmedewerkers (beleid) en gebiedsactoren (uitvoering) ideeën uitwisselen voor een verdere aanpak van regionale innovatie en de mogelijke faciliteiten van het LNV-beleidsinstrumentarium.
- Het verkennen van de mogelijkheden voor vervolgprijzen Biodiversiteit in de praktijk en voor kennismanagement op het gebied van Biodiversiteit op praktijkniveau.

Leeswijzer

In dit rapport leest U de inleidingen van de verschillende sprekers en de impressies van deelnemers aan de veldverkenning 'Biodiversiteit en vermarkting' die op 5 september in Helvoirt plaatsvond. We waren te gast bij Stichting De Duinboeren en het Innovatieplatform Duurzame Meierij. De vragen die tijdens de workshop centraal stonden waren:

- Zijn er kansen om producten met de meerwaarde 'biodiversiteit' te vermarkten op bedrijfsniveau of in de keten?
- Kan dit aan de aanbodkant worden georganiseerd door middel van ketensamenwerking of regionale samenwerking?
- Hoe kan de meerwaarde van producten gecommuniceerd worden met behulp van concepten als streekproducten, keurmerken, biologische producten?
- Is het beleidsthema biodiversiteit een middel om de omschakeling naar biologische of verbrede landbouw te bevorderen?

Een begin van een antwoord op deze vragen wordt gegeven door de aangereikte literatuur in combinatie met de leerervaringen van deze veldverkenning.

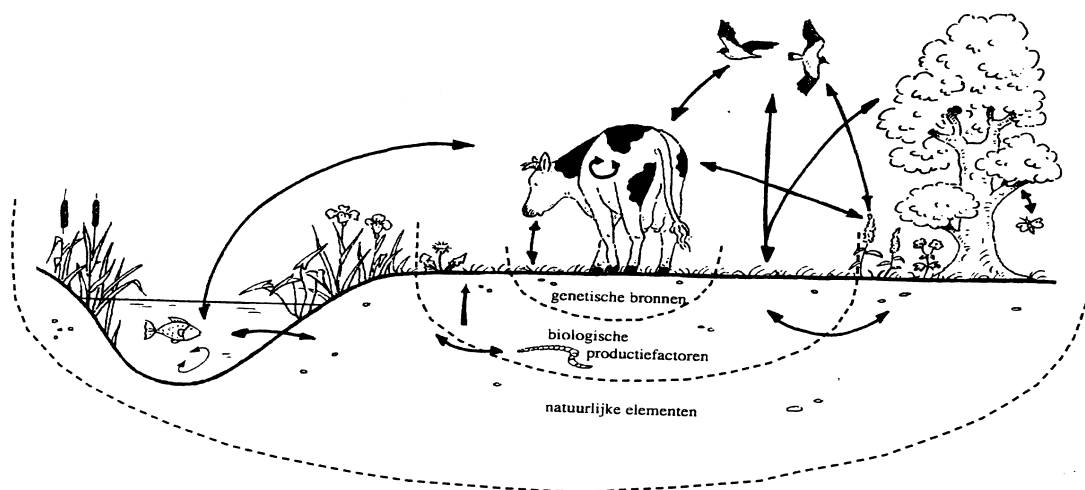
2 Biodiversiteit en landbouw

Inleiding P. van Ham (EC LNV)

Wat is biodiversiteit?

Biodiversiteit kun je omschrijven als de levende natuur in al haar diversiteit en samenhang. Het gaat om de verscheidenheid in genetische bronnen, soorten en rassen, maar ook levensgemeenschappen en ecosystemen. Biodiversiteit in de landbouw is te omschrijven als de levende natuur in en rondom de agrarische activiteit; de genetische bronnen van landbouwbouwgewassen en -huisdieren, de biologische productiefactoren als bodemsysteem, bestuivers en natuurlijke vijanden en de natuurlijke elementen om het bedrijf (zie figuur 1).

Figuur 1 Biodiversiteit in de landbouw betekent diversiteit en samenhang, waarbij landbouw en natuur elkaar versterken. (Bron: CLM, 1999)

Beleid op het gebied van biodiversiteit

In 1992 is het Biodiversiteitsverdrag gesloten in Rio de Janeiro. Met dat verdrag spreken meer dan 160 landen de intentie uit om hun menselijke handelingen opnieuw te bezien in relatie tot de levende natuur. Het verdrag kent drie subdoelen: behoud, duurzaam gebruik en billijke verdeling van de biodiversiteit.

In 1993 gaan de deelnemende landen aan de slag op de goede intenties in de praktijk te brengen. In Nederland wordt hiervoor een Strategisch Plan van Aanpak gemaakt en een interdepartementaal project Biodiversiteit opgezet. Van hieruit wordt een voorzichtig begin gemaakt met een maatschappelijke dialoog met onder andere boeren en tuinders (CLM, 1999), Ketenpartijen (ETC-Ecoculture, 1999) en andere landen (AIDEnvironment, 1999). Zie ook de literatuurlijst.

In de recente beleidsnota 'Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur' worden een groot aantal beleidsmaatregelen voorgesteld die direct of indirect betrekking hebben op de intenties van het Biodiversiteitsverdrag. Voor biodiversiteit in de landbouw wordt concreet voorgesteld om in 2003 een plan van aanpak te maken.

Een andere recente ontwikkeling is dat Nederland in april 2002 de zesde internationale Conferentie van Partijen van het Biodiversiteitsverdrag gaat organiseren. In het voorbereidingstraject hiervan zal er op verschillende gebieden aandacht zijn voor biodiversiteit in de landbouw.

Biodiversiteit, vermarkting en regionale invulling

Over welke vragen en overpeinzingen gaat het eigenlijk als we willen praten over biodiversiteit en vermarkting:

- Kiezen boer en consument beide de grootste appel voor de laagste kosten? Blijven ze dat doen of zit daar verandering in?
- Diversificatie lijkt een trend in de markt? Hoe kun je zo'n trend in een landbouwketen of op een landbouwbedrijf als kwaliteit gebruiken?
- Bij dit soort vragen gaat het altijd om het initiatief en wie dat neemt. Moet dat door 'de politiek' gedaan worden of door 'Brussel' of kan een individuele ondernemer of consument hier ook iets? Als een boer verandert, verandert de markt dan ook niet een klein beetje?
- Het uitgangspunt voor biodiversiteit in de landbouw is voor ons dat 'landbouw en natuur elkaar versterken'; geldt dat ook voor producten en marktpartners?
- Bij ketens lijkt vaak de nadruk op beheersing te liggen. Is het ook mogelijk dat ketens, als samenwerkingsverbanden, zorgen voor de samenhang die wenselijk is?

3 Perspectieven van markt- en ketenontwikkeling in de Meierij

Inleiding M. Borgstein (LEI)

Wat is een keten?

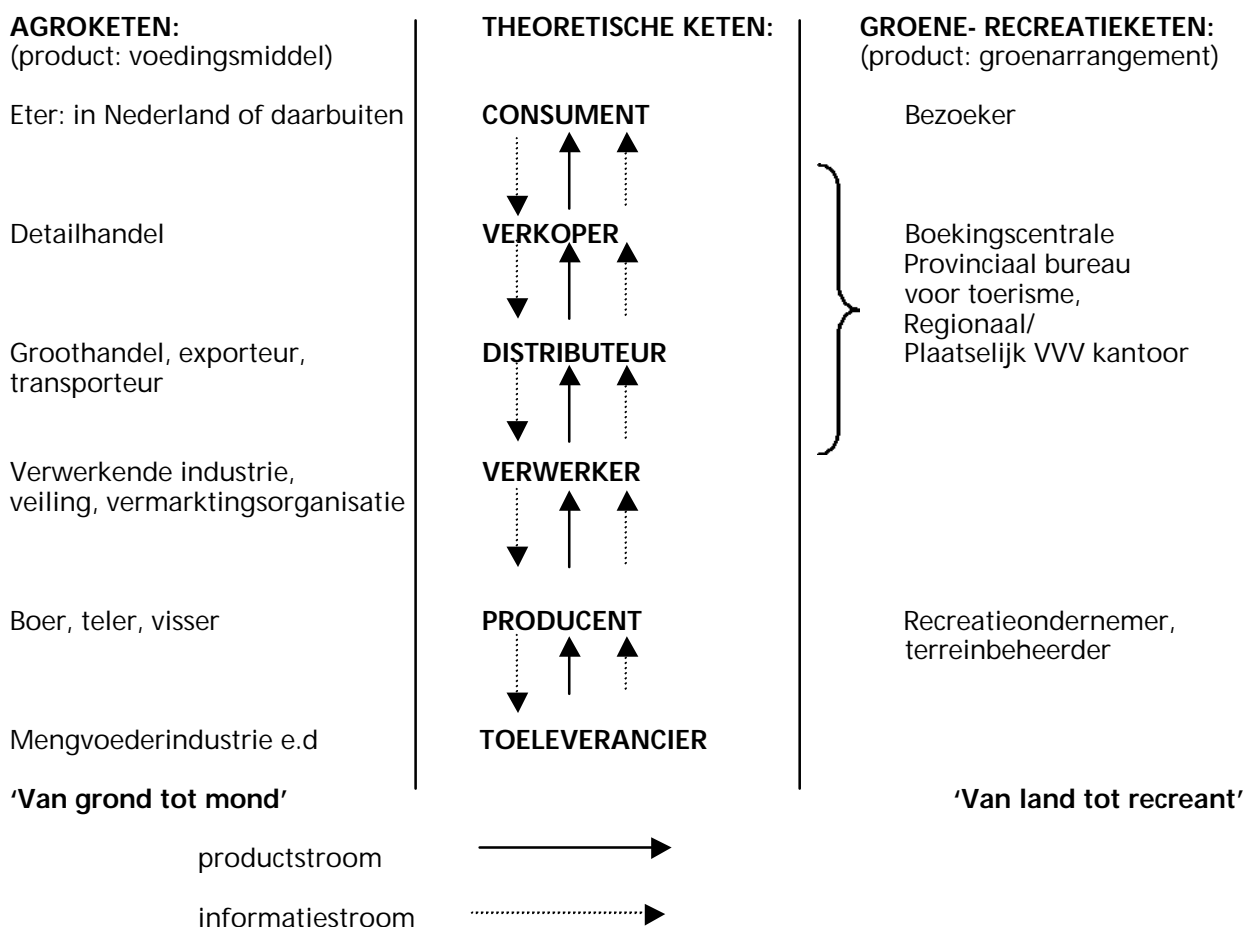
Een keten kan worden gezien als een reeks van opeenvolgende en door ondernemingen bewust op elkaar afgestemde economische activiteiten (schakels), die uiteindelijk een product of dienst opleveren dat/die voldoet aan de eisen van de consument. Omdat de consument centraal staat, wordt er in dit verband gesproken over een vraaggestuurde keten. Tussen de schakels van deze keten loopt een productstroom van producent naar consument. Evenwijdig aan deze productstroom loopt een informatiestroom met productinformatie. In tegengestelde richting loopt een tweede informatiestroom met marktinformatie. Deze stromen getuigen van de interactie tussen de schakels op alle niveaus in de keten.

Voordelen van ketens

Volgens de ketengedachte is samenwerking (zowel verticaal als horizontaal) noodzakelijk om op efficiënte en effectieve wijze het gewenste product (met de daarbij behorende kwaliteit) in de juiste verpakking met de juiste prijs in de gewenste hoeveelheid op het gewenste tijdstip te kunnen aanbieden aan de klant. Daartoe dienen de schakels onderling goede afspraken te maken. Voor het welslagen van ketensamenwerking moet bij de schakels niet alleen sprake zijn van financieel gewin, maar ook van wederzijds vertrouwen.

Uitwerking ketentheorie in agroketen en in groene recreatieketen

In onderstaande figuur is de agroketen voor een voedingsmiddel, bijvoorbeeld tomaten, kaas of vis, en de groene recreatieketen weergegeven:

Een groene recreatieketen is in veel opzichten vergelijkbaar met een agroketen. Ook in de groene recreatieketen staat de consument centraal; alleen noemen we die nu bezoeker of recreant. En ook de bezoeker heeft behoefte aan informatie over de te ondernemen activiteit (=productinformatie) en zendt zelf ook informatie over zijn gedrag de keten in (=marktinformatie). Het product, een zogenaamd groen arrangement dat kan bestaan uit verblijf, dagattractie, natuurbezoek, boerderijbezoek, musea etc, is echter immobiel waardoor de bezoeker voor consumptie naar de plaats van productie zal moeten gaan. Daarom is er geen sprake van een productstroom maar eerder van een bezoekersstroom. Overigens is er tussen toeleveranciers en producent wel sprake van een productstroom, omdat een producent nu eenmaal grondstoffen nodig heeft om zijn producten of diensten aan te kunnen bieden. De bezoeker kan bij het verzamelen van informatie gebruik maken van een tussenpersoon in de vorm van een boekingscentrale, provinciaal bureau voor toerisme, een regionaal dan wel plaatselijk VVV-kantoor. Via deze tussenpersoon kunnen ook de reserveringen en boekingen gemaakt worden maar dat hoeft natuurlijk niet. Er kan voor informatie, reserveringen en boekingen ook direct contact gezocht worden met de aanbieder.

Aanknopingspunten bij ketensamenwerking

Hieronder volgen een aantal aanknopingspunten die van belang blijken te zijn bij de oprichting van een samenwerkingsverband. Getracht is om de verschillende factoren te rangschikken naar fase in het ontwikkelingsproces; ze volgen elkaar min of meer op in de tijd:

Proces

- bottom-up starten: hiervoor is een aanleiding nodig;
- de groep bij elkaar houden;
- behoefte aan een externe begeleider;
- missie, doelen en strategie benoemen;
- elkaar binnen de groep aanspreken op elkaars kernkwaliteiten (waar men goed in is);
- nakomen gemaakte afspraken;
- formuleer streefdoelen voor groep en individuele ondernemers;
- bekend met krachtenveld in omgeving: gemeente, provincie, ondernemers, (actie-)groepen.

Organisatie

- actief deelnemen aan allerlei overlegstructuren (beïnvloeding krachtenveld);
- consensus nastreven met de verschillende (semi-)overheidsorganisaties als rijk, provincie, gemeente, waterschappen, natuurorganisaties, ondernemers etc.

Product

- creatief combineren van wat er al is;
- creativiteit laten leiden door consumenten data;
- professionaliteit in dienstverlening;
- overaanbod vermijden;
- nastreven kwaliteit;
- productvernieuwing.

Doelgroepen

- keuze op basis van gegevens;
- richten op mensen die toch al in het gebied zijn of komen;
- klantenbestand opbouwen;
- zoeken naar niches in de markt.

Promotie/verkoop

- gerichte acties obv cijfers over de doelgroep;
- profilering op basis van combinatie sterke punten en kansen bij een gekozen doelgroep;
- buiten bestaande vvv-structuren denken;
- (cultuurhistorische) identiteit gebied benadrukken.

Infrastructuur/logistiek

- bereikbaarheid (auto en openbaar vervoer);
- recreatieve infrastructuur in het gebied (fietsen, wandelen, paardrijden).

Biodiversiteit en Ketens

Hiervoor is ingegaan op ketens en ketensamenwerking, hoe hieraan vorm gegeven kan worden in de landbouw of recreatie en aanknopingspunten om ketensamenwerking vorm te geven. In het kader van deze veldverkenning die gericht is op biodiversiteit, zou ik graag de doorsteek willen maken dat over biodiversiteit ook de vraag gesteld kan worden: voor wie doe ik het eigenlijk en wordt er gevraagd. Hieruit is dan een doelgroep af te leiden en kan er teruggedeneerd worden naar de producent die een bepaalde vorm van biodiversiteit aanbiedt. In de praktijk is de vrager naar biodiversiteit vaak de overheid die daar ook een bepaalde vergoeding voor over heeft in de vorm van subsidies. Daarnaast kan geprobeerd worden om biodiversiteit als onderdeel van andere producten zoals streekproducten en recreatieve arrangementen tot waarde te brengen. Ook dan is er weer sprake van een doelgroep die optimaal beleverd kan worden in termen van efficiency middels ketensamenwerking.

4 Het Duinboerengebied als voorbeeldgebied voor biodiversiteit!?

Inleiding E. Anssems (Stichting Duinboeren)

Organisatie en organisatiedoelen

De Stichting Overlegplatform Duinboeren is ontstaan vanuit de behoefte om op zoek te gaan naar kansen om in te spelen op de ontwikkelingen die vanuit de gemeente, de provincie en het rijk werden ingezet (bijlage 2). Het platform heeft als doelstelling: bijdragen aan de continuïteit en het toekomstperspectief voor agrarische bedrijven rond de Loonse en Drunense duinen.

Deze doelstelling proberen de Duinboeren te bereiken door:

- samen met andere belanghebbenden een visie te ontwikkelen op de leefbaarheid van het gebied rond de Loonse en Drunense duinen;
- te zoeken naar vormen van rendabele landbouw in relatie tot natuur en milieu;
- concrete projecten uit te voeren;
- een aanspreekpunt te zijn voor boeren en tuinders met vragen over het bedrijf, natuur en milieu;
- een actieve en coördinerende rol te vervullen in het overleg met de vele betrokkenen in het gebied.

Activiteiten

Er zijn vele ideeën die bijdragen aan de doelstelling van het platform: het koppelen van stadsuitbreiding aan landinrichting; functionele verweving van rode en groene functies op het bedrijfsniveau (direct grenzend aan de stad); via kavelruil ruimtelijke inpassing van landbouw, natuur en recreatie (verweving op gebiedsniveau iets verder van de stad); uit- en verplaatsing van agrarische bedrijven en optimaal hergebruik van bedrijfsgebouwen; inpassing van waterbuffering, poelen, waterbeheersvergoedingen; realisering van de ecologische verbindingzones met inzet van natuurcompensatie en natuurpacht; beheer van gronden van gemeenten door boeren; het oprichten van agrarische verenigingen om gezamenlijk op te kunnen treden; het oprichten van buurtverenigingen met deelname van bewonersgroeperingen, recreatieondernemers.

Projectmatige aanpak

Er zijn verschillende gebiedsgerichte projecten in beheer en uitvoering: het recreatief netwerk 'Goed Bekeken', de natuurmeetlat, het mineralenproject Panfa, Meierijdis, streekproducten, Uitvoeringsplan Giersbergen - De Margriet, het project Duurzame Varkenshouderij, het ruraal debat/groencontracten en biodiversiteit.

Het project *biodiversiteit* moet nog verder ontwikkeld worden. Dit project richt zich op het vergroten van economische perspectieven waarbij de primaire landbouw niet uit het oog verloren mag worden en duidelijk beleid noodzakelijk is. Naar de boer en de burger toe dient het begrip biodiversiteit concreet te worden gemaakt, b.v. diverse veeslagen, agrarisch natuurbeheer, plaagbestrijding, schoon water. Er wordt samengewerkt met lokale natuurorganisaties, waarbij gewerkt wordt aan het wederzijds begrip van landbouw en natuur en aan het bevorderen van kennisuitwisseling. In samenwerking met andere maatschappelijke organisatie wordt geprobeerd om van de regio een voorbeeldgebied voor biodiversiteit te maken.

Bij het project *streekproducten* is het organiseren van de verkoop van groot belang. De verkoop vindt tot nu toe via huisverkoop op de boerderij plaats. In de toekomst zal de verkoop van streekproducten verder geprofessionaliseerd (distributie via horeca, gemeenten, horeca) dienen te worden, waarbij tevens het assortiment verbreed zal worden.

Het project *Meierijdis* beoogt het verbeteren van het vermarkten van biologische producten en om te komen tot een nieuw distributiekanaal (postorderbedrijf in voedingsmiddelen) in en om de Loonse en Drunense duinen.

Het project *Natuurmeetlat* richt zich op het inventariseren van natuur op landbouwbedrijven. Het *recreatief netwerk 'Goed Bekeken'* is actief op het gebied van landbouw-natuur-recreatie, marketing van de streek en ketensamenwerking. Het *rurale debat* richt zich op het organiseren van de collectieve actie van boeren en burgers in samenwerking met andere organisaties. Het doel is regionale invulling te geven aan het landbouw-, natuur- en recreatiebeleid en daartoe een 'Groencontract' te sluiten met de steden 's Hertogenbosch, Tilburg en Waalwijk.

5 Mogelijkheden van concepten van duurzame innovatie door nieuwe product/markt-combinaties, ook op het gebied van biodiversiteit, in de Meierij

Inleiding J. Martens (Innovatieplatform Duurzame Meierij)

Inleiding

De ervaring van boeren is, dat vaak beleidsnota's in ivoren torens worden geschreven, maar dat deze later weer verdwijnen in de ijskast (bijlage 2).

Biodiversiteit (d.w.z. plantjes, vogels, maar ook rust, stilte, veiligheid) kan alleen een succes worden als het vereconomiseerd wordt. Wil je het behouden, dan moet er geld tegenover staan. De vraag is hoe dat te bereiken is. Inspiratie kan worden opgedaan in de Nota Belvedere, waarin de waarde van het landelijk gebied staat verwoord.

Visie vanuit bedrijfsniveau

Omdat op het eigen melkveebedrijf met 50 koeien het 'groeidenken' geen toekomst meer had, wilde ik me in de bedrijfsvoering meer richten op biodiversiteit, natuur en landschap, rust, ruimte, waterberging.

Op dit moment haal ik 90% van het inkomen uit landbouwproductie en 10% uit andere activiteiten (in relatie tot het Nationaal Park Loonse en Drunense duinen: proberen biodiversiteit tot waarde te brengen, bijvoorbeeld met excursies).

In de toekomst is het streven om de 50-50% verhouding te bereiken.

Visie vanuit de streek

Bij de afzet van streekproducten dienen er voorwaarden aan verbonden te worden, waarbij de productiewijze gecommuniceerd dient te worden: wat koop je eigenlijk: een product waarbij een stukje houtwal, een nestkast etc is beschermd).

Van een aantal activiteiten vindt geen structurele inbedding in bedrijfsvoering plaats. Zo vindt bijvoorbeeld bescherming van weidevogelnesten nu in projectvorm plaats, waarna het weer is afgelopen.

Het landschap in de Meierij dient ook gebruikt te worden om rust en ruimte te bieden en tot waarde te brengen bij de bezoekers.

Mogelijke instrumenten

Er zijn verschillende mogelijkheden om aan bovengenoemde aspecten instrumenten te koppelen:

- landschappelijke en natuurwaarden aan het product koppelen;
- beheersovereenkomsten, die meer opbrengen dan vergoeding voor gedeelde inkomsten;
- bijstelling van de uitvoeringsrichtlijnen van Programma Beheer;
- groencontract: boeren maken afspraken met een groep consumenten (milieufederaties, alternatieve consumentenbond) over regionale invulling van landbouw- en natuurbeleid;
- met Innovatieplatform Duurzame Meierij geldstromen genereren.

Mogelijke oplossingen

Fiscale stimulansen: moet aan bepaalde voorwaarden voldoen, waarbij een nadeel is dat je eerst inkomen dient te hebben wil je aftrek genieten.

Omgevingsschap: Alle groeperingen uit de regio zijn daarin vertegenwoordigd, waarbij via een zogenaamde ingezetenenbelasting geld wordt doorgesluisd naar boeren die landschap en andere waarden behouden/beschermen.

Voorwaarde is dat dit goed contractueel vastgelegd dient te zijn en aan bepaalde basiseisen dient te voldoen. Voor extra's zou het omgevingsschap bij kunnen dragen.

6 Bedrijfsbezoek aan twee melkveehouderijbedrijven

Rondleiding J. van Balkom en J. van Esch (agrarische ondernemers)

Ondernemer Van Balkom en zijn buurman van Esch hebben een hart voor het boerenbedrijf. Ze zijn, door omstandigheden, gegrepen door alles wat met natuur te maken heeft:

- stokjes in de wei bij nestplaatsen;
- landschapsonderhoud en landschapsbeheer;
- koeien 's zomers weer in de wei en niet op stal;
- kennis van de natuur opdoen;
- observatie van natuurontwikkeling;
- natuurmeetlat voor het eigen bedrijf;
- rijpe stalmest gebruiken in plaats van drijf- en/of kunstmest;
- 50 jaar niet omgelegde weilanden (die nu bloemrijk zijn).

Maar ze kennen ook nogal wat problemen die hun natuurgezindheid op de proef stelt. Ten eerste is niet duidelijk in hoeverre hun natuurbeheer ook deel van hun bedrijfsmatig handelen uitmaakt. Of is het een hobby naast hun werk? Door hun schaarse vrije tijd en hun dalende inkomen wordt het een erg kostbare hobby.....

Ten tweede hebben ook zij zich afgevraagd wie hen voor al dit moois wil betalen. Het blijft rommelen: met landrijke families in de omgeving, maar gemeente, provincie en rijk (LNV) heeft geen argumenten om hen daarbij te helpen. Ze vallen nu eenmaal buiten alle denkbare categorieën van mogelijke inkomstenbronnen.....

Ten derde lopen ze tegen de grenzen van de ver doorgevoerde koeienfokkerij aan.....

Zouden we hier te maken hebben met een gangbaar verschijnsel in de landbouw? Met boeren die -in een of ander wit gebied- wel willen natuur- of ecoboer te worden maar zich afvragen: waar moet ik dat van betalen?

Zouden wij dit met ons LNV-beleid ook voorstaan? Ja, waarschijnlijk wel. Het gaat immers allang niet meer om mensen, maar om het verdedigen van stukken natuur (die we EHS noemen) tegen de boze buitenwereld. Als onze oplossing voor duurzaam handelen. Even sectoraal als in welke tijd dan ook.

Voor de rest (samenhang met economisch functioneren, eerlijk gebruik van biodiversiteit) hebben we als samenleving geen geld. Zoals Van Balkom zei: 'Ik mag dan wel, qua kapitaal, veel meer hebben dan vroeger, maar nu ben ik boekhoudkundig armer dan toen ik 30 jaar geleden begon'. Dat wordt inderdaad weer ruilhandel met de burens en de bakker.

7 Discussie, ervaringen en conclusie

Onder leiding van de heer G. van den Oetelaar, voorzitter van het Innovatieplatform Duurzame Meierij vindt de discussie plaats. Tijdens de discussie komen de volgende punten naar voren:

- In het gemeentelijke en provinciale beleid wordt biodiversiteit al doorgevoerd, o.a. het lokaal natuurbeleid, het beleid op het gebied van plattelandsvernieuwing en de Dommelvisie.
- Beleidsmakers moeten proberen om biodiversiteit te ontwikkelen in de richting van omgevingskwaliteit, dit is o.a. het stimuleren van agrarisch natuurbeheer, het creëren van maatschappelijk draagvlak en het scheppen van voorwaarden voor het vermarkten van biodiversiteit.
- Op dit moment wordt aan boeren compensatie gegeven voor gederfde inkomsten, maar daarnaast dient de meerwaarde van natuur- en landschapsbeleving zowel producent als consument financieel te prikkelen, zodat een 'eerlijke' prijs tot stand kan komen.
- Lagere overheden zoals gemeenten dienen tijdig bij nationale en regionale beleidsvorming te worden betrokken: bij vermarkting van streekproducten treden knelpunten op met o.a. streekplan, bestemmingsplan, winkelsluitwet, keuze van distributiekanaal.
- De landbouw zou de dragende structuur van het landelijk gebied moeten blijven, waarbij de boer zowel producent als beheerder van het landschap is. In de Meierij zijn veel activiteiten bottom-up op dit terrein geïnitieerd.
- Biodiversiteit raakt het hart van de landbouw. Als boeren maatschappelijk verantwoord willen produceren, dan kunnen ze biodiversiteit integreren in de bedrijfsvoering. Als vervolgens de herkenbare maatschappelijke waarde van biodiversiteit gekoppeld kan worden aan streekproducten, dan biedt dit de kansen als verkoopargument.
- Om de biodiversiteit te garanderen is er aandacht nodig voor de ruimtelijke samenhang op een bedrijf en in een gebied. De vraag is hoe een bedrijfssysteem ingericht dient te worden om wilde plantensoorten een plaats te geven en er vervolgens een wederzijdse afhankelijkheid kan ontstaan met de landbouwhuisdieren.
- Op het boerenbedrijf komen ecologie en sociale psychologische aspecten samen, maar de vertaalslag maken naar economiseren blijft moeilijk. Iedereen wil meer natuur, maar er is weinig bereidheid om er daadwerkelijk voor (mee) te betalen. De genietter van natuur zou mee moeten betalen, want de boer dient ook te investeren in natuurontwikkeling.
- Op rijksniveau is 400.000 ha wit gebied aangewezen, waarbij ook geldmiddelen zijn gereserveerd; voor de verdere verbetering van de omgevingskwaliteit is tevens een verantwoordelijkheidsverdeling naar provincies en gemeenten wenselijk. De natuurmeetlat is uitgetoetst met behulp van een pilot-project, maar dit zou continuïteit moeten krijgen, omdat nu boeren afhaken. Er is nog wel veel belangstelling voor de cursus 'Natuur op de boerderij!', zodat de 'bottom-up'-benadering blijvende aandacht van de beleidsmakers dient te krijgen.
- Naar de boer en de burger toe dient het begrip biodiversiteit concreet te worden gemaakt, b.v. diverse koeienrassen, agrarisch natuurbeheer, plaagbestrijding, schoon water.
- Mogelijke oplossingen om de meerwaarde van natuur, landschap en biodiversiteit tot uiting te brengen zijn: het afsluiten van een groen contract waarbij boeren afspraken maken met een groep consumenten (milieufederatie, consumentenbond, landschapsbeheer) over regionale invulling van landbouw- en natuurbeleid; het oprichten van een omgevingschap, waarin alle groeperingen uit de regio zijn vertegenwoordigd, waarbij via een zogenaamde

ingezetenenbelasting geld wordt doorgesluisd naar boeren, die landschap en andere waarden behouden/beschermen,

Als we terugkijken op de doelstellingen van de veldverkenning, dan zijn de conclusies in het kort:

1. De workshop is geslaagd door de goede discussie over nieuw product/marktcombinaties in de Meierij, de intensieve betrokkenheid van de deelnemers en de kennismaking met het Duinboerengebied, als motor voor vernieuwingen van het LNV-beleid in het landelijk gebied.
2. De workshop heeft gelegenheid geboden tot goede gesprekken tussen beleidsmakers en gebiedsactoren en was een goede basis voor het uitwisselen van ideeën en het samenwerken van de verschillende organisaties. Ideeën en vervolgactiviteiten dienen echter in een uitvoeringsplan verder te worden vormgegeven. De vertaalslag naar gerichte inzet van beleidsinstrumenten bleek moeilijk te maken op één dag.
3. Er zijn veel ideeën gegenereerd, die in de programma's 'Biodiversiteit' en 'Economische arrangementen van natuur, landschap en visserij' van EC LNV verder worden ingevuld overeenkomstig de doelen en richtlijnen van de Kabinetsnota Natuur voor mensen, mensen voor natuur.

8 Literatuur

Borgstein, M.H. en C.J.M. Wijnen, Samenwerking binnen Waardevolle Cultuurlandschappen, Landbouw Economisch Instituut, Rapport 4.00.09, den Haag, 2000.

ETC-Ecoculture, Biodiversiteit in de agrarische sector: perceptie- en betrokkenheidsanalyse, Leusden, 1999.

Hansman, H.J.M., M.H. Borgstein en W. Kolkman, Vermarkten van natuur; perspectieven voor ketenarrangementen?, Landbouw Economisch Instituut, Rapport 4.99.22, den Haag, 1999.

Ittersum, K. van en M.T.G. Meulenbergh, Determinanten van de aankoop van streekproducten, Leerstoelgroep Marketing en Consumentengedrag, Wageningen Universiteit, 1999.

Janzen, R. en J.J. de Vlieger, Ketenonderzoek streekproducten, Landbouw Economisch Instituut, Rapport 3.99.11, den Haag, 1999.

Jongerden, J., Vermarketing en distributie van streek- en biologische landbouwproducten, doelen en strategieën, Verslag van workshop dd.11 januari 2000 van Leerstoelgroep Technologie en Agrarische Ontwikkeling, Wageningen Universiteit, 2000.

Jongerden, J., Keurmerken en agrobiodiversiteit, Verslag van workshop dd.7 december 2000 van Leerstoelgroep Technologie en Agrarische Ontwikkeling, Wageningen Universiteit, 2000.

Meulen, H.S. van der, Streekproducten in Nederland: inventarisatie, criteria, certificering en case studies, Leerstoelgroep Rurale Sociologie, Wageningen Universiteit, 1999.

Meulen, H.S. van der, Traditionele streekproducten: gastronomisch erfgoed van Nederland, Elsevier, Doetinchem, 1998.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Beleidsnota Natuur voor mensen, mensen voor natuur, den Haag, 2000.

Oerlemans, N. en A. Guldmond, Biodiversiteit, wat kan de boer ermee? CLM en DLV, Utrecht, 1999.

Romijn, B., Leerelementen voor een Nederlands agrobiodiversiteitsbeleid, AIDEnvironment, Amsterdam, 1999.

Vlieger, J.J. de, K. van Ittersum en H.S. van der Meulen, Streekproducten: van consument tot producent, Landbouw Economisch Instituut, Rapport 3.99.13, den Haag, 1999.

Welboren, P., Zorgen voor biodiversiteit, kansen voor de land- en tuinbouw, Informatie- en Kenniscentrum-Landbouw, publicatie 162, Ede, 1999.

Bijlage 1 Deelnemerslijst Veldverkenning Biodiversiteit en Vermarkting

Naam	Organisatie
E. Anssems	Stichting Duinboeren
J. van Balkom	Agrarisch ondernemer
Mw. J. van Balkom	Agrarisch ondernemer
Mw. E. den Belder	Plant Research International
M.H. Borgstein	Landbouw Economisch Instituut (LEI)
J. van Esch	Agrarisch ondernemer
A. Guldemond	CLM
H.F.A. van Hal	Gemeentebestuur Haaren
M.P. Huijser	Proefstation Veehouderij
P. de Jongh	Helicon opleidingen
S. Kaarsemaker	DLV Adviesgroep
K. Margry	Helicon opleidingen
J. Martens	Innovatieplatform Duurzame Meierij
G. van den Oetelaar	Innovatieplatform Duurzame Meierij
A.J.M. Reumkens	Min. van LNV, Directie Zuid
E. Rijken	Stichting Het Noordbrabants Landschap
J. van der Steen	Landelijk Proefbedrijf voor Insektenbestuiving en Bijenhouderij
Mw. A. Verweij	Innovatieplatform Duurzame Meierij
F.J. Westerling	Min. van LNV, Directie Industrie & Handel
Mw. J.A.J. Hagendoorn	Expertisecentrum LNV
P.W.M. van Ham	Expertisecentrum LNV
Mw. M.J. van der Lubbe	Expertisecentrum LNV
C. Maas Geesteranus	Expertisecentrum LNV
J. Olink	Expertisecentrum LNV
P.P.L.M. Verhagen	Expertisecentrum LNV

Bijlage 2 Wet- en regelgeving op een bedrijf in Duinboerengebied

- Waardevol cultuurlandschap (WCL)
- Stiltegebied
- Aardkundig waardevol gebied
- Toeristisch Recreatieve Hoofdstructuur
- Ecologische Hoofdstructuur (EHS)
- Landschappelijk waardevol agr. gebied
- Bodembeschermingsgebied
- Beekdal Zandley
- Landinrichting de Leyen
- Uitwerkingsplan de Leyen
- Nationaal Park i.o. Loonse en Drunense Duinen
- Stimuleringsgebied biologische landbouw
- Talud-studie (paraplunota bestemmingsplan)
- Nadere Uitwerking Brabant Limburg (NUBL)
- Mestoverschotgebied
- ARP gemeente Udenhout
- Ruimtelijke ordening milieu gebied (ROM)
- Milieustimuleringsgebied
- Integraal waterbeheer
- Gebiedsgerichte verdroging
- Landschapsbeleidsplan
- Blauwe koers gebied (VINEX)

Bron: Stichting Duinboeren